МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Одеська юридична академія»

ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції

Одеса, 26 квітня 2024 року

Одеса
«Фенікс»
2024

УДК 005.332.2(4):316.42(477)“364”“20”(062.552)
Є 24

Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 8 від 15.05.2024 р.)

За загальною редакцією ***С. В. Ківалова***

Відповідальний за випуск ***М. Р. Аракелян***

Є 24 **Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів** : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (Одеса, 26 квітня 2024 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. – Одеса : Фенікс, 2024. – 1000 с.
ISBN 978-617-8430-05-4

У збірнику відображено наукові напрацювання вчених, практиків, військовослужбовців у теоретичній та емпіричній площині у сферах філософських основ, загальної теорії та історичних досліджень держави і права, актуальних проблем світових соціально-політичних процесів, соціології та психології в умовах повномасштабного військового вторгнення. Висвітлено питання загроз національній безпеці в їх конституційному вимірі у рамках міжнародного та європейського права, трудового права та права соціального забезпечення, земельного, аграрного та екологічного права, пов’язані з функціонуванням економіки та підприємництва в умовах європейського вибору України. Розглянуто проблеми інформатизації та цифровізації суспільства, захисту інформації та кібербезпеки в умовах військового вторгнення, питання методики викладання іноземних мов, теорії та практики перекладу, проблеми лінгвістики та журналістики. Відображено наукові напрацювання у сферах адміністративного права та процесу, фінансового, морського та митного права, організації та вдосконалення судоустрою, прокуратури, інших правоохоронних органів, адвокатури. Висвітлено питання кримінального права, кримінально-процесуальних аспектів кримінального провадження та кримінологічних особливостей протидії злочинності в умовах воєнного стану, криміналістики, судової експертизи, психології та медицини у забезпеченні судочинства, цивільного та сімейного права, інтелектуальної власності та патентної юстиції, цивільного судочинства, господарського права та процесу. Розглянуто актуальні питання діяльності сучасних бібліотек у закладах вищої освіти, фізичної підготовки здобувачів вищої освіти.

Збірник розраховано на наукових і науково-педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти, практичних працівників у сферах юридичної, економічної, соціологічної, політологічної, психологічної, філологічної наук, журналістики та кібербезпеки тощо.

УДК 005.332.2(4):316.42(477)»364»»20»(062.552)

Матеріали видано в авторській редакції

ISBN 978-617-8430-05-4

© НУ «Одеська юридична академія, 2024
© Автори статей, 2024

володіння особи, проведення обшуку; неможливість виконання повноважень слідчого судді щодо отримання зразків для експертизи. Наявність чи відсутність об'єктивної можливості виконувати слідчим суддею повноважень, як слушно підкреслюється в літературі, має визначатися у кожному конкретному випадку. При цьому необхідно враховувати наявність реальної загрози життю, здоров'ю та безпеці, можливість доступу до приміщення суду та матеріалів кримінального провадження, а також існування інших обставин, що впливають на виконання повноважень слідчого судді [4, с. 360].

Таким чином, розглянуті зміни чинного КПК щодо проведення СРД в умовах воєнного стану (можливість проведення СРД у нічний час; особливості фіксації ходу та результатів СРД доступними технічними засобами; особливості проведення допитів та використання отриманих показань; проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи без залучення понятих; можливість дистанційної участі захисника у проведенні СРД) в першу чергу спрямовані на можливість забезпечення ефективності досудового розслідування. Проте, і під час правового режиму воєнного стану мають додержуватися вимоги кримінальної процесуальної форми, гарантії прав учасників кримінального провадження, враховуватися потенційна небезпека для їх життя, здоров'я, а також складні умови, в яких сьогодні перебуває Україна.

Список використаних джерел

1. Марченко О. А. Деякі процесуальні особливості проведення слідчих розшукових дій в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 11. С. 661–665. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/160

2. Особливі порядки кримінального провадження : підручник / [О. В. Капліна, О. І. Марочкін, М. І. Демура та ін.] ; за ред. О. В. Капліної ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2024. 366 с.

3. Тетерятник Г. К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи : монографія. Одеса : Гельветика, 2021. 500 с.

4. Черниченко І. В., Мацола А. А. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 2. С. 358–363. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.62

Ключові слова: кримінальне провадження, воєнний стан, досудове розслідування, слідчі розшукові дії, законність.

Keywords: criminal proceedings, martial law, pre-trial investigation, investigative search actions, legality.

Підгородинська Анастасія Вікторівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ОСВІДУВАННЯ ТА ВІДІБРАННЯ БІОЛОГІЧНИХ ЗРАЗКІВ ПРИ ВИЛУЧЕННІ ЗМИВІВ

Чітка регламентація умов, підстав, мети та процесуального порядку проведення слідчих (розшукових) дій, а також наявність ясних і зрозумілих критеріїв відмежування однієї слідчої (розшукової) дії від іншої при їх зовнішній схожості – запорука дотримання законності при збиранні доказів стороною обвинувачення в стадії досудового розслідування, їх якості та забезпечення гарантованих кримінальним процесуальним законодавством прав і свобод осіб, які приймають в них участь.

Науковий і практичний інтерес викликає аналіз освідування (ст. 241 КПК України) та відібрання біологічних зразків (ч.3 ст. 245 КПК України) в аспекті можливості отримання змивів з долоней рук осіб. При здійсненні процесуальної функції захисту, викладення власної позиції для отримання подальшої оцінки доказів судом, зокрема, цікавим є питання: отримання змивів з долоней рук осіб повинно здійснюватись в межах освідування чи відібрання біологічних зразків? Це питання є актуальним і наразі, коли судами досліджуються відповідні докази і надається відповідна оцінка.

Відповідь на вказане питання не є однозначною і однаковою в різні періоди дії кримінального процесуального закону.

Що собою представляє освідування як слідча (розшукова) дія? Так, надаючи поняття «освідування» більшість науковців, як правило, пов'язують його зі слідчим оглядом, у результаті якого встановлюється наявність або відсутність слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет [1, с. 101].

Кунтій А. І. під освідувнням розуміє самостійну слідчу (розшукову) дію – різновид слідчого огляду, який є оглядом живих осіб для вирішення питань, що мають значення для кримінального провадження [2, с. 311]. Указане повністю відповідає сутності огляду (різних його видів), з огляду на те, що останній полягає в безпосередньому сприйнятті, виявленні, вивченні і фіксації слідчим, прокурором станів, властивостей та ознак певних об'єктів, властивостей та ознак певних об'єктів, які, можливо, пов'язані з учиненням чи приховуванням кримінального правопорушення [3, с. 252].

Правильне розуміння можливостей правоохоронних органів при здійсненні освідування нерозривно пов'язана із законодавчим формулюванням його мети. Так, до 2022 року ч. 1 ст. 241 КПК України містила конкретно-звужену мету, оскільки була сформульована наступним чином: виявлення на тілі осіб (підозрюваного, свідка чи потерпілого) слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу [4]. У практичній діяльності, як правило, здійснивши виявлення в результаті огляду-освідування, навіть за відсутності законодавчо визначеної вказівки, здійснювали вилучення слідів для подальшої передачі експерту для здійснення експертного дослідження (при цьому найпоширенішим способом було здійснення змивів з долоней рук, інших поверхонь тіла). Чи відповідало вилучення змивів з тіла людини меті ч. 1 ст. 241 КПК України? Точно ні. Правоохоронні органи, як правило, для фіксації фактів наявності змивів з рук (зокрема, це використовувалось для підтвердження фактів одержання неправомірної вигоди) проводили освідування, нерідко посилаючись на постанову прокурора з відповідним відображенням способу вилучення слідів – здійснення змивів, не посилаючись на жодну статтю КПК України чи формально посилаючись на ст. 241 КПК України. А в протоколах освідування зазначали, що під час освідування відібрано змиви з рук певних осіб, які в подальшому мали бути поміщені в пакети та вилучались, для передання в подальшому для проведення експертизи [5, с. 108], а також фіксували виявлення і вилучення або тільки вилучення.

Підтримуємо позицію авторів, які вказують, що невідповідність мети вчинюваній процесуальній дії, вихід за межі наданих кримінальним процесуальним законом повноважень дізнавачу, слідчому, прокурору може поставити під сумнів допустимість вказаних протоколів [6, с.205-210], а також, і головну ціль відібрання – висновок експерта.

Усе ж таки, в рамках якої слідчої дії законно проводити відібрання змивів з долоней рук, губ, інших поверхонь тіла живої людини, щоб забезпечити надійність і стійкість доказів з точки зору допустимості і не порушити законність?

Вважаємо, що коли йдеться про будь-яке відбірання змивів з тіла живої людини, доцільно його проводити в межах ч. 3 ст. 245 КПК України як відібрання біологічних зразків. Однак, і в даному випадку законодавець не уточнив і не роз'яснив, що є біологічними зразками. У низці підзаконних актів містяться роз'яснення схожих за змістом понять, як-от : «предмет досліджень біологічного середовища» (Інструкція про порядок виявлення у водіїв транспортних

засобів ознак алкогольного сп'яніння, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують швидкість реакції, затверджена Наказом МВС України від 09.11.2015 № 1452/735), «анатомічні об'єкти» (для їх позначення: Правила проведення судово-медичних екпертиз трупів у бюро судово-медичних експертиз, затверджені Наказом МОЗ від 17.01.1995 № 6) тощо.

У судовій практиці зустрічається позиція, відповідно до якої під біологічними зразками розуміються всі зразки, пов'язані з життєдіяльністю особи як біологічної істоти: зразки відбитків пальців рук, ніг, почерку, мовлення і голосу особи, зразки відбитків зубів, відбитки будь-яких поверхонь тіла людини (ліктів, ступень ніг тощо), запахових слідів людини, а також зразки біологічного походження в їх класичному розумінні (слина, кров, сперма, піт, волосся, нігті тощо) (Ухвала слідчого судді Солом'янського районного суду м. Києва від 18 червня 2019 (справа № 760/16027/19).

Під час відібрання змивів отримуються потожирові сліди (піт – це водний розчин солей та органічних речовин, що виділяється потовими залозами людини), потожирова рідина відноситься до біологічних об'єктів, оскільки виділяється з тіла людини [7] .

Отже, взаємодія з тілом живої людини (з його поверхнею чи його рідинами чи іншими частинами) в межах проведення слідчої дії для вилучення ймовірних слідів з потожирової рідини долоней підпадає під розуміння біологічних зразків і повинно бути здійснено в порядку, передбаченому ч. 3 ст. 245 КПК України.

Законом України від 27.07.2022 № 2462-IX КПК України було розширено мету освідування: виявлення на тілі особи, одязі, в якому він перебуває, слідів кримінального правопорушення та їх вилучення або виявлення особливих прикмет. Вважаємо, що вказане формулювання певним чином вирішило проблеми з освідуванням: наприклад, з'явилась законна можливість здійснювати виявлення слідів не тільки на тілі особи, а й на його одязі ймовірних слідів кримінального правопорушення, а також вилучати таки сліди. Однак чи вирішена вона в контексті вилучення слідів з біологічних рідин людини? Як і в попередньому висновку, при необхідності вилучення слідів, наприклад, нашарувань спеціальної хімічної речовини та проведення змивів з рук (з потожирової рідини долоней), процесуально останнє повинно проводитись в порядку, передбаченому ч. 3 ст. 245 КПК України, оскільки йдеться про відібрання біологічних зразків, у яких, ймовірно, можуть міститися елементи спеціальної хімічної речовини, і які були відібрані саме з метою подальшого проведення експертизи для підтвердження чи спростування факту взаємодії потожирової рідини з хімічною речовиною, яка нанесена на певні предмети (наприклад, грошові кошти) [8]. Указане стосується тільки вилучення слідів кримінального праворушення, які знаходяться в біологічних середовищах тіла людини і не стосуються інших об'єктів (наприклад, вилучення з одягу, в якому перебуває підозрюваний).

Підсумовуючи вищевикладене, можна вказати, що недостатня законодавча ясність та чіткість призводить до численних порушень кримінальної процесуальної форми, недотримання передбачених законодавством прав і свобод людини, для слідства – втрати доказів. Розмежування слідчих дій в певних аспектах відбувається «приблизно», «як звикли» і часто не відображає дійної вказівки законодавця.

Необхідність визначення поняття «біологічні зразки» на законодавчому рівні дозволить диференціювати освідування від відібрання біологічних зразків при здійсненні, зокрема, відібрання (вилучення) змивів з долоней рук підозрюваних.

Список використаних джерел

1. Чаплинський К. О. Освідування: поняття та сутність. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. Донецьк : ДІВС, 2011. № 2. С. 101–104.

2. Кунтій А. І. Тактика проведення освідування підозрюваного у кримінальному провадженні про умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 310–320.

3. Криміналістика : підручник / за ред. В. В. Тіщенка. Одеса : Гельветика, 2017. 556 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20220423#Text
5. Шумейко Д. О. Освідування особи при розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди службовою особою: проблеми правозастосування. *Право.ua*. 2015. № 1. С. 106–112.
6. Грига А. А. Освідування у кримінальному провадженні: основні проблеми та шляхи їх розв'язання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Т. 2, № 72. С. 205–210.
7. Використання ДНК-аналізу у судово-медичних експертизах речових доказів та експертизах спірного батьківства (материнства, підміни дітей) : метод. рек., розроблені МОЗ України. 2012. URL: https://www.nuozu.edu.ua/images/FakPidVik/kafSudMed/06_09_20-6.pdf
8. Смирнова І. Дотримання прав особи при слідчій дії освідування. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/dotrymannya-prav-osoby-pry-slidchij-diyi-osviduvannya

Ключові слова: освідування, відібрання змивів, відібрання біологічних зразків, слідчий огляд, слідчі дії.
Keywords: survey, collection of washings, collection of biological samples, investigative review, investigative actions.

Пожар Вадим Георгійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ У ПІДГОТОВЧОМУ СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Конституційне положення щодо гарантування кожному права на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, посадових і службових осіб (ст. 55 Конституції України), є одним з основних проявів права кожного на ефективний засіб правового засобу, гарантованого ст. 13 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Враховуючи завдання кримінального провадження, особливості правових процедур, що застосовуються у кримінальному провадженні, ступінь обмеження прав і свобод людини при цьому, питання забезпечення права на ефективний засіб у рамках кримінального провадження стоїть особливо гостро в процесуальній науці та практики.

З точки зору ефективності реалізації права на ефективний засіб правового засобу, однією з найбільш проблемних є стадія підготовчого судового провадження. І в першу чергу, це обумовлено невиконанням кримінально-процесуальним законодавством України одного з основних завдань – забезпечення належної правової процедури. Відсутність належної регламентації процедури оскарження учасниками судового провадження рішень, дій чи бездіяльності під час підготовчого провадження є основним краєуголним камінцем, що розвалює весь, передбачений ч. 2 ст. 303 КПК, механізм реалізації права на ефективний засіб правового захисту на цьому етапі провадження.

Нажаль слід констатувати, що вітчизняній судовій практиці одного лише згаданого права про можливість подання скарг на інші рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора, що не розглядаються під час досудового розслідування і можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження у суді згідно з правилами статей 314-316 КПК (ч. 2 ст. 303 КПК), без обов'язкової регламентації порядку розгляду і вирішення таких скарг у ст. 314-316 КПК, виявилося недостатньо для забезпечення ефективного розгляду таких скарг. На цьому наголошують і в науковій літературі, зокрема В. І. Шестаков зазначає: «Однією з